

APOSTOLOK OSZLÁSA.

Dícséretet nyert elbeszélés.

DON BARTOLOMMEO felhúzta vállát, aztán öreges mozdulattal nyakszirtje mögé nyult és megigazította bő köpönyegét. A hegyek felől fujdogáló hús szellő megzörgette a szőlőlugas sárga és piros leveleit. Esteledett; Caecilia Metella mauzoleumának aranyos patinája beleszürkült a távoli formátlan homályba.

— Nem tehetek róla, fiatal barátaim — folytatta Don Bartolomeo — de mégis csak azok az oltárképek szólnak igazán szívemhez, amelyeket az én felejthetetlen Giovanni Santim festett csendes umbriai városkák templomai számára. Mily bensőség, mennyi áhítat van bennük! Mily önfeledten állnak szentjeink karcsu, törekeny alakjai a mennyek királynőjének trónja mellett! Akármit beszéltek is régi és mai művészetről, maradiságról és haladásról, a művésznek mindig az lesz a fő feladata, hogy szent vallásunk követelményeinek tegyen eleget. Igaz, én már öreg vagyok és nem értem meg mindazt, amivel ti, fiatalok, olyan nagyra vagytok, de hiszen szegény Raffael is mindvégig megóvta az érzésnek azt az ájtatosságát, tisztaságát, amely az apai iskolából maradt reá. Mégis csak kár, hogy utolsó nagy Madonna-képe, amelyen igazán a mennyország nyílik meg szemünk előtt, nem maradt itt Rómában, ahol sokan láthatnák, hanem eldugott helyre került, Piacenzába, a bencések templomába. És Perugino . . .

— Csak Peruginót ne emlegesse, tisztelendő atyám — kiáltott hevesen Francesco Penni. — Ki tudja, nem lett volna-e jobb, ha Raffael sohasem kerül a keze alá. Nem tudom ugyan . . . Dehát Perugino már régen túlélte magát és úgyszólván senki se vette észre, amikor tavaly meghalt. Utolsó szentképeinek édeskés áhítata igazán csak vénasszonyokat téveszthet meg. Ami pedig a vallásos érzést illeti, az a vén imposztor . . .

— Hagyd abba, Francesco — szólt közbe Giulio Pippi. — Most nem erről beszélünk. Bizony nagyon messze vezetne, ha azt kutatnók, mennyire tükröztetik vissza a festő vagy szobrász alakjai saját érzését, lelkét, gondolkodását. Ha Megváltónk kereszthalálát festjük, oda kell festenünk a megtért és a gonosz latrot is. Mindegyikünkben él valami ebből is, abból is és azért tudjuk kifejezni az üdvözülés elragadtatását és a kétségbeesett elkárhozást.

Penni elhallgatott. Giulio szavainak szemlátomást nyomatéka volt. Ámbár nem ő volt a legidősebb a négy művész közül, akik az öreg pappal együtt csendesen iddögáltak, beszélgettek, mégis, mintha társainak vezére, az est hőse lett volna a villogó szemű, szakállas délceg férfi. Ruházata is kivált a többi közül. Művészek módjára színes és szeszélyes szabású volt, de választékos és finom kelméből készült.

A társaság legfiatalabb tagja szólalt meg ekkor, alig huszonnégyéves szőke ifjú, akit mindenki Pierinónak becézett.

— Könnyen ítélkezünk mi mások művészetéről itt Rómában, ahova a kegyes sors vezérelt bennünket. Hiszen csak te vagy római születésű, Giulio,

míg hármunknak másutt ringott a bölcsője. De mindannyian itt láttuk meg a legmagasabb rendű mintaképeket. Nem hoz-e a munkás ásója napról-napra újabb márvány remekműveket napfényre? Nem vesznek-e körül a császárok Rómájának halhatatlan romjai? És már magasan emelkednek ki a földből Szent Péter apostol templomának hatalmas falai, miután a nagy Julius pápa akaratából Bramante vakmerő kézzel lerombolta a számtalan emlékekkel megszentelt, de roskadozó ősi egyházat. Itt kínálkoznak a legnagyobb feladatok, itt, ahol a zord Buonarroti megdöbbenő nagyszerűségű műveket alkotott, ahol megdicsőült mesterünk rövid életében a ragyogó szépségű képek hihetetlen számát hozta létre és ahol nekünk is megadatott, hogy a legnagyobb feladatok megoldásában közremunkáljunk, itt minden művész nemes versenyben a legmagasabb mértéket kénytelen alkalmazni nemcsak a mások, hanem a saját munkája megítélésében is.

— Úgy van — szólt közbe Giovanni, akit Friuliban levő szülővárosa után «az udinei» néven szólítottak — és itt Rómában, a császárok palotájának romjai közt fedeztük fel Raffaellé azokat a pompás díszítményeket, amelyekről hosszú-hosszú évszázadokig senki sem tudott. Most aztán mindenki megbámulja őket. Nem is lehet a falakat, pilléreket, boltozatokat semmivel sem oly szépen ékesíteni, mint ezekkel a grotteszkekkel, ahogy valaki elnevezte őket.

— Nos — folytatta Pierino — Róma a világ közepe, éppúgy melege az új művészetnek, ahogy a császárok idejében az antik művészet fővárosa volt. Csakhogy Itáliának más városaiban, nem is szólva félreeső vidékekről, bizony csak lassan vesznek arról tudomást, ami itt történik. Emlékeztek rá, tavaly otthon voltam Firenzében. Odaváló vagyok.

— Még pedig a Buonaccorsi-családból, ha jól tudom — jegyezte meg Don Bartolommeo. — Firenze legrégebbi családainak egyike.

— Jaj, de nagyon lecsúsztunk ám, tisztelendő atyám — nevetett Pierino. — Sokat nyomorogtam és talán még most is templomi gyertyákat festenek odahaza, ha szegény Vaga mester — az örök világosság fényeskedjék neki — nem hoz magával Rómába. Dehát itt sem mentem semmire, míg drága pártfogóm, a mi jó Giuliónk be nem ajánlott Raffaélhez. Isten éltesen, Giulio!

Mindannyian koccintottak. Majd Giulio Romano szólalt meg:

— Véletlenül kezembe került a kis Piero néhány rajza, amelyek megtetszettek nekem. Szóltam hát Raffaélnek és nem bántam meg.

— Áldjon meg érte az Úristen — folytatta Pierino. — Hát mondom, tavaly otthon voltam Firenzében. Csupa kíváncsiságból mentem oda, hogy viszontlássam a várost, amelyben sanyarú gyermekkoromat leéltem. Hogy, hogy nem, híre ment megérkezésemnek és majdnem a föld alá szégyeltem magam, amikor egyszerre csak beállított szállásomra egy sereg művész: festők, szobrászok, építőmesterek, ötvösök, fa- és márványfaragók, nagy reverenciával üdvözöltek, végigvezettek az egész városon és minden nevezetességét megmutogatták. Bizony, temérdek szép dolgot néztünk meg, amelyek egy részét azelőtt nem láttam, vagy nem vettem rá ügyet. Hiszen tudjátok, mily sok nagy mester dolgozott Firenzében a múlt század folyamán. Ellátogattunk a karmeliták templomába is, ahol megmutatták azokat a falképeket, amelyeket éppen száz esztendővel ezelőtt Masaccio festett ott. Égre-földre magasztalták őket, arra hivatkoztak, hogy Masaccio alig ismert Giotto műveinél egyebet, mégis rajzban, színezésben, a természet utánzásában oly töké-

letes, hogy mai napig sem multa őt senki felül. Majdnem elnevettem magam.

— No-no — szólalt meg Giulio. — Én sohasem láttam azokat a képeket, de Raffael nagyra tartotta őket, elmondta, hogy kezdő korában sokat tanulmányozta azokat és egész csomó rajzot mutatott, amelyeket a festmények egyes csoportjairól, alakjairól készített. Mondhatom, nagyszerűek és hiszen itt Rómában, Szent Kelemen templomában is láthatók Masaccio falképei, amelyek nagy művészetről tanuskodnak, ha nem is érthetünk egyet földieiddel abban, hogy még senki sem multa őt felül. Úgy látszik, a jó firenzeiek nem tudják, mi jött létre itt Rómában, a század eleje óta.

— Ezt mondtam nekik én is — folytatta Pierino. — És felajánlottam, hogy ámbár nem számítom magam az elsők közé, festek nekik valamit ugyanabba a templomba, hogy összehasonlíthassák a mostani festési modort a régivel. Megörült a perjel és azonnal kijelölt számomra Masaccio freskói közelében egy falterületet, amelyre András apostol képét akartam festeni. Hozzá is fogtam, de kitért a feketé halál Firenzében és én eljöttem onnan, úgyhogy nem lett belőle semmi.

— Talán szerencséd volt — évődött Penni.

— Ha így gondolkodnak Firenzében — vette át a szót Giulio — mit várjunk oly távolabb eső kisvárosoktól, ahol sohasem éltek elsőrendű mesterek? Ott bizony még jóideig a régi, hagyományos modorban fognak dolgozni szikár, szegletes, ügyetlen mozdulatú alakokkal, mindent agyonrészletező festési móddal, lehető és lehetetlen helyen alkalmazott cifraságokkal, ahogy azt apáink szerették. Előbb-utóbb azonban mégis csak utat talál mindenüvé az új művészet a maga nagy formáival, nagyvonalú elrendezésével, az ókor remekműveinek hatása alatt kiművelt nyelvével, szabad szellemével, szóval olyan tiszta szépséggel, amely nemes összhangjában Isten látható világának legmagasabb rendű dicsőítése.

— Meglehet — szólott Don Bartolommeo — de én nem értem meg egészen.

— Az csak természetes — felelt élénken Giulio — nehéz az újat megszokni. És a nálunk öregebb művészek is bajosan alkalmazkodhatnak hozzá, hanem — kevés kivétellel — ahhoz ragaszkodnak, amiben felnőttek, ami virágzásuk idején érvényben volt.

— Mennyire igazad van, Giulio! — kiáltott fel Giovanni da Udine. — Tisztán láttam ezt Velencében, ahol — mint tudjátok — Giorgio Barbarelli volt az első mesterem. Itt Rómában nem ismerik őt, pedig a legnagyobbak egyike volt és ha életben marad, nyilván ugyanazt a helyet töltötte volna be a lagunák városában, mint itt Raffael, akihez szépségben, finomságban, előkelőségben is hasonlított. A fiatalok mind őt követték, míg az öregek, kivált a muranóiak, továbbra is a görögöktől eltanult régi modorban festették oltárképeiket. Sebastiano a megmondhatója . . .

— Ejnye! — kiáltott fel Don Bartolommeo — hol van Sebastiano Luciani? Miért nincs közöttünk, amikor a mi drága Giuliónkat búcsúztatjuk? Hiszen még én is rászántam magam, hogy szegény béna lábaimmal feltegyenek egy kordéra, csak hogy kijöhessek ebbe a mi kedves osteriánkba és utoljára mindannyian együtt lehessünk ezen a helyen, ahol jobb időkben oly szép órákat töltöttünk.

Giulio arca elkomorult.

— Luciani már nem tartozik közénk. Mennyire szerette őt drága mesterünk, pedig már akkor is kétkulacsos volt és Buonarrotihoz húzott. Meg

aztán még ki sem hült Raffael holtteste és máris levelekkel zaklatta Buonarrotit, hogy befolyásával üssön el bennünket a Vatikánban hátralevő munkáktól és juttassa azokat neki. Ez azonban nem sikerült, ámbar Michelangelo melegen közbenjárt érdekében Bibbiena bíborosnál.

— Bibbienánál? Különös! — suttogott a pap.

— Igen, Bibbienánál — válaszolt Giulio. — Biztos tudomásom van róla. Nos, felsülése óta Luciani alig dolgozik már, hanem azon mesterkedik, hogy valami jövedelmező álláshoz jusson a pápai kuriánál. Akkor aztán kedvére lustálkodhat. Válgék egészségére! Nekünk semmi közünk hozzá.

Ismét Giovanni da Udine vette át a szót:

— Öregekről és fiatalokról beszélünk az imént. Dehát ott van Buonarroti, aki szintén megette már kenyere javát és mégis minden újabb munkájával újabb és újabb meglepetést hoz a bámuló világak.

— Én azt hiszem — mondta Penni — hogy Michelangelót nem lehet rendes emberi mértékkel mérni. Sohasem beszéltem vele, de mindig valami szorongó érzés fogott el, ha túl hosszú karjait lóbálva, nagy fejét vállai közé behúzva, nehézkes léptekkel az utcán végigmenni láttam. Danteről beszélük, hogy valahányszor Firenze utcáin mutatkozott, a házak kapujában álló aszszonyok összesúgtak és remegő tisztelettel nézték a nagy költőt, aki a poklokat megjárta. Én is így vagyok Michelangelóval, aki mintha valami más, nagyszerű, de rettentő világban látottakat hordana magában. Nincs művész, akinek cselekedeteiről és mondásairól annyit mesélnének, mint órála. Éppen a napokban hallottam egy ilyen csinos kis történetet. Még egészen fiatal ember volt, amikor márványból kifaragta legcsodálatosabb műveinek egyikét, a gyászoló Istenanyát, ölében szent fia holttestével. Neve egyszerűen ismertté vált Rómában, mégis megesett, hogy idegenek fennen dicsérve a remek művet, valami milánói Gobbót emlegettek annak mestere gyanánt. Nagyon zokon vette ezt Buonarroti és éjnek idején, pislogó mécses fénye mellett beveste nevét a Szent Szűz keblén végighúzódo szalagba, holott azelőtt egyetlen művét sem jelezte nevével, amint egyébként azóta sem. Javában dolgozott rajta, amikor a közeli kolostorból egy apáca imádkozni ment a kápolnába, ahol a szobor fel volt állítva. Megpillantva a félhomályban mozgó alakot, tolvajnak vélte, elsikította magát és menekülni akart. De Michelangelo megnyugtatta, mire az apáca megkérte, adna neki egy kis márványport az Üdvözítő oldalán tátongó sebből szent ereklye gyanánt. Ő teljesítette kérését, az apáca pedig elszaladt a kolostorba, jókora tojáslepényt sütött és odaadta Michelangelónak, aki az éjszakai munkában megéhezve, ott a templomban jóízűen megette.

A társaság jót nevetett Penni elbeszélésén, csak Don Bartolommeo csóválta kissé fejét.

— Csakis a legnagyobbakról mesélnék ilyeneket — jegyezte meg Giulio Romano. Még ma is forgalomban vannak Giottóról szóló apró elbeszélések és mindenki tiszteli a régi mestert, aki a festőművészetet sok évszázados halálából feltámasztotta. Mindannyian tudjátok, mily szeretettel csüggttem Raffaelen, akinek örök hálával tartozom. Imáimba foglaltam nevét és órála neveztem el elsőszülött fiamat. Raffael alkotásainak tökéletes, tiszta összhangja utólréhetetlen marad és még késő évszázadok is az ő művészetének kristálytisztá forrásából fognak meríteni. És mégis, Michelangelo rettentő művei, emberfölötti erejükben fájdalmasan vonagló roppant alakjai szüntelen szemem előtt vannak, álmaimban kísértenek. Az én lelkem is nyugtalan

és zaklatott, mint a kor, amelyben élünk. Régen elmerültek a multba Leó pápa uralkodásának boldog évei. Ó, aki egybe tudná olvasztani Raffael és Michelangelo modorát, aki oly műveket tudna alkotni, amelyek a bájt és erőt egyesítik magukban, amelyek felizgatják, megrázzák a lelket, de egyszersmind le is csillapítják, ki is engesztelik szépségükkel. Boldog Raffael! Az ő lelkét is megragadták Buonarroti teremtményei, de nem zavarták meg tiszta egyensúlyát. Ott vannak a Pace-templomban Sibyllái, bizony nem tagadhatják le, hogy ama hatalmas látnoknőktől származtak, akiket Michelangelo festett a pápai kápolna boltozatára. Csakhogy míg ezek valóságos Kassandrák, drága mesterünk boldog jövődönnek hirdetőit festette meg.

Vidám lárma hallatszott a Via Appiáról. Kerekék nyikorgása, öszvérpaták csattogása, kézidobok ütemes pergése, lantpengetés, csörgők zaja, ének, kacagás, lábdobogás.

— Az újbör ünnepe — jegyezte meg Don Bartolommeo. — Ahogy a költő mondja :

*Nunc est bibendum, nunc pede libero
pulsanda tellus.*

Lágy szellő lengett az albanói hegyek felől. Giulio két kezével eltakarta arcát. Mindenki hallgatott. Majd Giulio leeresztette kezeit és elcsukló hangon kiáltotta :

— Ó, mily nehezen megyek el innen! Úgy fáj, hogy el kell szakadnom e megszentelt földtől, amely nektek csak az örök Róma, míg nekem szülőföldem is. De most már nem odázhatom el tovább. Federico Gonzaga türelmetlenül vár és nagy dolgokat remél tőlem. Holnap útnak indulok. Baldassare Castiglione is sűrget. Csak most tudtam meg, hogy roppant hízelgő módon ajánlott be Mantovában.

— Pedig Baldassare grófnak ott nagy a befolyása — szólt Dom Bartolommeo. — Hiszen Gonzaga-leány volt az anyja. Szegény Raffaelemnek talán legjobb barátja volt még az urbinói napok óta. Bizonyára mindnyájan láttátok azt a hasonlíthatatlan képmást, amelyet róla festett. És Raffael legkedvesebb olvasmánya volt az a könyv, amelyet Messer Baldassare «Az udvari emberről» írt.

— Hát azt tudjátok-e — kiáltott Giovanni da Udine — hogy engem is Castiglione ajánlott annakidején Raffaelnek?

— Így kapcsolódnak egybe az emberi sorsok — jegyezte meg mély komolysággal Giulio. — De az én csillagzatom most elszólt innen és nekem engedelmeskednem kell. Meg aztán mi keresni valóm is volna itt Rómában? Több mint négy év telt el mesterünk halála óta és becsülettel, legjobb tudásunk szerint befejeztük mindazt, amit reánk hagyott.

— A tied a munka oroslánrésze Giulio — szólt közbe Pierino del Vaga. — Egészen magad festetted a Constantinus csatája óriási képét is.

— Igaz, dehát évszázadok mulva ki lesz arra kíváncsi, vajjon ezt vagy amazt én festettem-e, vagy a te kezed munkája-e, Pierino, vagy talán Francescótól való-e? Úgy, ahogy megvan, a termék és loggiák sora valóságos világcsoda, Raffael halhatatlan szellemének alkotása. Voltak ugyan idők, amikor kétségbeestünk afőlött, nem marad-e csonkán a nagy mű. Azt hiszem, együnkünk sem felejtí el soha Adorján pápa uralkodásának szörnyű másfél esztendejét.

— Bizony, úgy látszott akkor — szólt Penni — mintha vége lenne a

művészetnek. A pápai trónon Medici után a sötét flamand ült, akinek legkevesebb gondja sem volt palotákra, képekre, szobrokra, amelyeket ő hiábavalóságoknak, világi hívságoknak tartott. Ugyancsak felkopott az állunk. Hej, még a legszerencsésebb volt akkor a mi Nimródunk, akarom mondani Giovannink, aki legalább ráért, hogy vadászszenvédélyének éljen. Jaj volt a szegény madárkáknak, nyulacskáknak, ha puskájával vagy számszeríjával Róma környékére kivonult. De mi is úgy jutottunk néha-néha egy kis sovány pecsenyéhez.

— Mindig ezzel a gyengémmel ugrattok — mondta nevetve Giovanni da Udine. — Hiszen tudjátok, apámtól örököltém azt. Már kisgyerek koromban sokszor elkísértem, ha vadászni, madarászni ment. Becsületes himzőmester volt az öreg, mint már nagyapám is és jól esett neki, ha ülő munkája után Isten szabad ege alatt járhatott, kelhetett. Én meg a vadászat útján jutottam a művészethez, mert amikor csak tehettem, szépen apróra lefestettem az elejtett vadakat és mind mai napig legjobban szeretek kis tájképeket, holt vadakat, madarakat festeni.

— Festettél bizony Adorján pápa alatt cégtáblákat is — évődött Pierino — és jól jött, hogy olyan élethűen és gusztusosan tudtál borjúfejeket, hurkákat, hagymakoszorúkat festeni.

— Nem vethetsz semmit a szememre, öcsém — felelt kissé sértődötten Giovanni. — Hát te nem pepecseltél mindenfélét, amit csak rábízta, templomi zászlókat, fogadalmi képecskéket, sőt kisasszonyoknak való himzémintákat is? mégpedig olyan potom pénzért, hogy a mesteremberek felzúdulnak ellened, amiért úgy leromboltad az árakat?

— No-no, fiaim — szólt szeliden Don Bartolommeo. — Bizony bőjtje volt nemcsak a művészetnek, hanem a művészeknek is. Vajjon mit szólt volna hozzá szegény Raffael? Dehát Adorján pápa, akit oly rövid uralkodás után magához szólított az Úr, nem hibáztatható azért. Ő a legnagyobbak egyike, akik valaha Szent Péter trónján ültek. Nem volt más gondolata, mint az egyház fénye, nagysága, csorbitatlansága. A külső ragyogás, a művészet pompája idegen volt neki. És éppen az ő idejében tűnt ki, mily komoly az a támadás, amelyet egyházunk ellen intéznek. Hiszen az a forrongás, amely a pápai kuriában és a méltatlan papság körében mutatkozó visszaélések, az ősi intézmények elfajulása miatt már hosszabb idő óta lappangott, hovatovább valóságos forradalomná válik. Egy Istentől elrugaskodott száz szerzetes, valami Martino Luthero, vagy talán maga az Antikrisztus, aki annak neve alatt belebujt Szent Ágoston rendjének csuhájába, nyiltan síkra mert szállni vallásunk sarkalatos tételei ellen, mosdatlan szájjal ócsárol mindent, ami szent és elvetemültségben odáig ment, hogy a maga barbár nyelvére lefordította a szentírást, lehetővé téve ezzel, hogy minden varga vagy üstfoltozó búvárkodjék benne és a megszentelt tanokkal szemben a maga buta feje után induljon. Adorján pápa rövid uralkodása megfeszített, felőrli küzdelem volt az egyre fenyegetőbb eretnokség ellen. Ideig-óráig feltartóztatta a veszedelmet, de az átkozott Luthero nyílt vagy titkos híveinek száma egyre nő és ki tudja, minő megpróbáltatást mér még az isteni bölcsesség a mi katolikus anyaszentegyházunkra!

— Bizony az utóbbi időben minden megváltozott — mondta Giulio Romano. — A bizonytalanság, nyugtalanlás érzése fogja el az embert itt Rómában. Valóságos megváltás volt reánk, művészekre nézve, amikor ismét Medici foglalta el a pápai trónt. Mindnyájan fellélekztünk. És Kelemen pápa

valóban tőle telhetően, családi hagyományait követve, pártfogolja a művészetet, foglalkoztatja a művészeket. Nekem sem lehet okom panaszra. Az ő megbízásából szép nyári lakot építtettem és azt freskókkal is díszítettem, de a Szentatyát mégis sokkal inkább elfoglalják az uralkodás gondjai, semhogy annyit törődhetne velünk, mint Julius és Leó pápa. Meg aztán éppen Leó pápa után meglehetősen üresen maradt a pénztár . . . Sőt adósságok is maradtak.

— Hát bizony megcsalatkoztunk reményeinkben — sóhajtott Francesco Penni. — A Szentatya az érmekeket, ötvösmunkákat, kameókat kedveli legjobban. Többet költ apró kövekre, mint nagyokra. Egy fiatal firenzei ötvös, valami Benvenuto Cellini, városzerte kikürtöli, milyen nagy gráciában áll őszentségénél. Hencegő fráter . . .

— Ne bántsd Benvenutot — szólott mosolyogva Giulio. — Derék fickó ő, aki jól érti a dolgát. És vidám cimborá, aki poharazás közben ki nem fogya a pajkos történetekből.

— Nagyon megnehezedett az idők járása — szólott Don Bartolommeo. — Furcsán összebogozódtak a kereszténység különböző népeinek dolgai. Sohasem acsarkodtak annyira egymás ellen, mint mostanság. Ki tudja, jóra vezet-e a francia királlyal kötött szövetség.

— Én úgy érzem, mintha előbb-utóbb valami nagy szerencsétlenség szakadna Rómára — mondta Giulio. — Azért nem is gondolkodtam sokáig, hanem siettem elfogadni a marchese hívását. Jó lesz nekem a csendes Mantovában. Munkába akarok temetkezni.

— De nehéz lesz ám ott megszoknod — szólott Pierino. — Majd meglátod, hogy a Mincio mégis csak más, mint a Tiberis.

— Meg aztán a békák kuruttyolása zavarni fogja álmaidat — tréfált Francesco Penni.

— Hallottam, hogy Mantova mocsaras helyen terül el — válaszolt Giulio Romano — és Gonzaga éppen azt is kívánja tőlem, hogy terveket készítssek a lecsapoláshoz. No, ha a nagy Leonardo da Vinci nem restelt ilyesmivel foglalkozni Milanóban, amikor a Moro szolgálatában állt, nekem se lehet ellene kifogásom. Ő, rengeteg munkám lesz Mantovában, a marchese nem kíméli a költséget. Palotákat fogok építeni, kerteket tervezni, hatalmas termek egész sorát töltöm meg falképeimmel . . . Már élnek bennem. Olyat akarok alkotni, aminőt nem látott még a világ, hatalmasat, megkapót . . . óriási alakok nyüzsgését, amely megeleveníti a holt falak felületét, megdöbbsenti a belépőt. Boldog leszek ott és erős, a legnagyobb feladatokban adhatom ki mindazt, amit itt tanultam. És felszabadulok ama lidércnyomás alól, amely itt Rómában reám nehezedik. Michelangelótól távol feltámad igazi bátorságom, amelyet ő itt lenyűgözve tart. Itt mindig csak második maradhatnék, Mantovában első leszek! De azért hogyne fájna . . .

— Bizony boldog és nagy leszel új hazádban, Giulio — szólott szomorúan Penni. — Én még nem tudom, mi lesz velem. — Rövidesen elkészülök az utolsó munkával is, amely még ideköt és befejezem a Szent Szűz megkoronázásának képét, amelyet még boldogult mesterünknel rendeltek meg a Santa Maria di Monteluca-templom számára. Aztán elmegyek szerencsét próbálni Nápolyba, ahol kevés a valamirevaló festő. Remélem, majd csak akad ott számomra munka.

— Erre bizton számíthatsz, Francesco — szólott szeretettel Giulio Romano — hiszen mindenki tudja, mennyire hasznodat vette mesterünk, aki még üzleti dolgainak intézését is rád bízta.

— Én egyelőre még itt maradok Rómában — mondta Pierino. — Ha nem csurran, majd csak cseppen. De én is úgy érzem, hogy most nincs itt sok keresnivalóm és meg fogom ragadni a legelső kínálkozó alkalmat, hogy elkerülhessek ebből a városból, amely üres lesz nekem, ha ti nem lesztek már itt. Montorsoli sejtetett valamit, mintha szó lenne arról, hogy Genovában ő épít majd palotát Andrea Doria, a nagy tengeri hős számára. Ha lesz valami a dologból, akkor magával visz és én díszítem majd a palotát. Persze, ez egyelőre még csak a holdban van, dehát nagyszerű lenne... De akárhogy lesz is, engem nem kell félteni!

— Nohát mégis csak én vagyok a legszerencésebb mindnyájunk közül — szólalt meg csendesen Giovanni da Udine. — Ismertek engem, tudjátok, hogy nekem nincsenek nagy vágyaim, merész törekvéseim. Nos, míg ti idegenbe, bizonytalanba készültök, én hazámba megyek vissza. Friuliban nem ismerik még a mi új díszítő modorunkat, de mint hazuról írják, ott is szeretnék követni a divatot. Egész sereg templomot és palotát kifesthetek majd. Egyenesen Cividaleba utazom, ahol rokonaim laknak. Ó, ha ismernétek ezt a városkát, amelyet zöldelő dombok koszorúja vesz körül, szőlővel beültetve, gesztenyefák sötét koronáival, elszórtan fehérlő házikókkal, valami különösen finom kék égboltozattal és a közeli Alpok felől jövő szelektől üdített tiszta levegővel. Merész ívvel emelkedik az Ördög hídja a Natisone meredek, sziklás partjai fölé. A nép egészen másképp beszél, mint itt Rómában és sokat tud regélni a kegyetlen barbár királyokról, akiknek ott volt valamikor székhelyük és akik megölt ellenségeik koponyáiból itták a bort, míg reájuk nem került a sor. Van ott egy ősrégi kis templom is, amelynek hiába keresnök párját Róma sok-sok temploma között, szentek vagy királyi személyek ijesztően ünnepléses domborművű alakjaival. De jó lesz viszontlátni mindezt és letelepedni ott szülőföldemen, talán mindörökre!

Hallgatás állt be, mindenki tünődve nézett maga elé, lelkében a kitörölhetetlen multtal, gondolatában a remény és aggodalom vegyes érzésével fürkészve a jövőt. A búcsúzkodás hangulata vett mindnyájukon erőt, szorongással, szomorúsággal, de egyúttal elszánt leszámolással is. Még nem mint idegenek ülték egymás mellett, de mintha mindegyikük talpa alatt érezte volna már az utat, amelyen maga halad tovább, mindinkább eltávolodva a meghitt társaktól, akik csakhamar nem lesznek egyebek az emlékezés fantomjainál.

Giulio szakította meg a csendet. Fenékgig ürítette poharát, majd letette és a mellette ülő Don Bartolommeo felé fordult:

— Tisztelendő atyám, valami nyomja lelkemet. Immár négy esztendőnél is több, hogy szegény mesterünk elhagyott bennünket és ma sem tudunk haláláról üres találgatásoknál, merő koholmányoknál, buta pletykáknál vagy éppenséggel gyalázatos ráfogásoknál egyebet. Hiszen együgyű embereknél még ma is hiteler talál ellenségeinek az a hiresztelése, hogy kevéssel halála előtt a norciai Venus-hegyben járt és ott oly szörnyű titkok részesévé lett, amelyek aztán kimondhatatlan kínok közt az örök kárhozatba vitték. Vannak viszont, akiknek az a megrögzött véleménye, hogy valamelyik ellensége tette el láb alól, sőt ezzel kapcsolatban suttogva emlegetik Michelangelo Buonarroti nevét is. Pedig ő akkoriban nem is volt Rómában és akármily keserű, gyanakvó is a természete, sokkal nagyobb lélek, sokkal mélyebb vallásosság tölti el, semhogy annak még csak gondolata is felmerülhetett volna benne, hogy ily módon szabaduljon meg vetélytársától. De talán a legcsökönyösebben tartja magát az a mendemonda, hogy Raffael halálát az a szerelmi bájital

okozta, amellyel féltékeny kedvese itatta meg. Tény, hogy a pékkisasszony hirtelen eltűnt Rómából és azóta senki sem látta többé. Raffael orvosa közvetlenül annak halála után Bergamóba költözött, az apácát, aki hosszú betegsége alatt ápolta, valami távoli kolostor nyelte el, így hát kegyelmed, aki mindig mellette maradt, az egyedüli ember, aki elmondhatja nekünk a dolog mibenlétét. Ha az még ma is titok, úgy én és pajtásaim hűségesen meg fogjuk őrizni. De mindnyájunk nevében kérem, könnyítse meg nekünk az elválást és nyugtasson meg a felől, hogy imádott mesterünk nemes alakját semmiféle sötét bűn sem homályosítja el.

Mindnyájan Don Bartolommeóra néztek, aki soká szótlanul, gondolatokba merülten ült helyén. Majd mind a négy festőn végigjártatta tekintetét és vontatva, halkán beszélni kezdett:

— Igen, fiaim, ti állatok hozzá legközelebb és jogotok van ahhoz, hogy átvegyétek tőlem a szörnyű emlékezés szenvedését, amelynek súlyát úgysem hordozom már soká. A karácsonyt már Urbinóban töltöttem, ahova rövidesen elköltözöm, hogy szülőföldemen éljem végig hátralevő kevés időmet. Réges-régen eljöttem onnan és amióta Donato Bramante tizennégyben meghalt, én voltam Raffael egyedüli öreg barátja, tanácsadója, aki még hazulról, gyermek-kora óta ismerte őt. Talán tudjátok, hogy atyafiságban is álltam vele, mert anyja, Monna Magia, a szent asszony, unokatestvérem volt. A Gianicolo alatt levő kolostorból, ahol laktam, naponta meglátogattam Raffaelt, akit mindig én részesítettem a legszentebb oltáriszentségben. És veletek is mily jó órákat töltöttem, kedves fiaim . . . Emlékeztek még vig kirándulásainkra, Frascatiba, Nemibe, ahol a bolondos Pierino le akart szállni a tó fenekére, hogy letörjön egy darab aranyat Caligula kincses gályájáról? Szép idők voltak, de hát vége szakadt tizenkilencben, amikor az Úr kifürkészhetetlen bölcsesége súlyos betegséget mért reám, kétségkívül bűneimért való büntetésül. Nagynehezen kiláboltam belőle, csak hogy teljesen béna maradtam utána. Raffaelem ekkor magához vett és nekem, szegény nyomoréknak, abban a boldogságban volt részem, hogy egy teljes esztendőt élhettem mellette. Ó kedves fiaim, akkor ismertem fel igazán, mily bőkezű és jóságos olykor az Ég, egy személyre halmozván kincseinek mérhetetlen gazdagságát, mindazt a kegyét és legritkább adományát, amelyet rendszerint hosszú idő alatt sok egyén között szokott megosztani!

— Ezerötszázhusz elején már régen otthonos voltam Raffael házában. Abban az esztendőben meglehetősen rövid volt a farsang, de kivált annak végét oly csapongó jókedvvel ülték meg a rómaiak, mint azóta egyszer sem. Éppen néhány nappal hamvazószerda előtt érkeztek meg a portugall király követei, akik elhozták Leo pápának felséges uruk ajándékát, egy elefántot és egy orrszarvút. A kereszténység uralkodói tudták, mennyire kedveli a szent atya a ritka állatokat és nem egyszer megörvendezetttek ilyenekkel. Már előre híre ment ama roppant állatoknak, amelyeket mindenki kíváncsian várt, hiszen a régi római császárok diadalmenetei óta nem láttak elefántot Rómában, orrszarvú pedig sohasem tapodta még Itália földjét. Senki sem tudta, honnan hozták őket, vajjon a kincses Indiából, a forró Afrikából, vagy abból a csodás új világból, amelyet nemrég fedezett fel a genovai Cristoforo Colombo. Húshagyókedden aztán óriási vasketrecekben, amelyeket a Szent Péter-templom előtti téren állítottak fel, bemutatták az ijesztő fenevadakat az ujjongó népnek. Bizonyára ti is láttátok és Giovanni talán le is rajzolta őket. Azokra az ünnepekre, felvonulásokra is emlékezhetek, amelyeket

ugyanaznap a portugall követek tiszteletére rendeztek, hiszen Róma aligha látott még azokhoz hasonlót. Igaz, hogy a Monte Testaccio közelében megtartott bivalyverseny rosszul végződött, mert két feldühödött állat valahogy a nézők közé rohant és több asszonyt és gyereket agyongázolt. De nagyszerűen sikerült a fegyveres menet, amely több mint kétezer gyalog és lovas vitézből állt és a Capitoliumról a Via Floridán át az angyalok hídjáig, onnan pedig a Via de' Ponteficin át a Piazza Navonáig vonult, ahol nagy ütközet játszódott le.

— Korán besötétedett. Raffael egész háznépének megengedte, hogy késő estig kimaradhasson és résztvegyen a farsangi vígasságban, amelynek zaja a mi csendes utcánkba is elhallatszott. Így hát csak hárman voltunk odahaza, Raffael, Margherita és jómagam, aki karosszékemben tehetetlenül ülve, az ő társaságukban töltöttem a nagy lakószobában a délutáni órákat. Raffael már befejezte aznapi munkáját és pihent. Kérésére Margherita lámpát gyujtott és olvasni kezdett. Ama novellák egyikét olvasta fel, amelyeket egy mantovai dominikánus szerzetes, valami Matteo Bandello írt és amelyek kézzel írott másolatokban Itália-szerte már akkor is nagyon elterjedtek. Én nem tartom helyesnek, ha papi ember, kivált szerzetes, ily profán írásokkal foglalkozik, úgy hallottam azonban, hogy ő egyébként is igen képzett férfiú és magam is olvastam azt a hosszú költeményt, amelyben egykori tanítványát, Lucrezia Gonzagát, valóban alapos mitológiai és allegóriai tudással dicsőítette. Giuliónek bizonyára megismerkedik vele a mantovai udvarnál. A novella, melyet Margherita felolvasott, egy veronai szerelmes pár, Romeo és Giulietta érzelmes története volt. Bevallom, magam is élvezettel hallgattam és igazat adtam magamban Raffaelnek, aki sokszor hangoztatta, hogy senki se tud olyan szépen, oly mély érzéssel és finom kifejezéssel felolvasni, mint Margherita . . .

— Igen, esteledett és Margherita felolvasott . . .

Az öreg pap elhallgatott, gondolatokba merült, majd így folytatta . . .

— Voltak egynémely körülmények, amelyekről ma sem tudok még, kedves fiaim. Nem volt ugyan titok, sőt annak idején egész Róma beszélt róla és Raffael ellenségeinek nem csekély irigykedését okozta, hogy Leo pápa fel akarta vele vétetni az egyházi rendeket és a biborkalappal kecségtette, csak hogy annál szorosabban láncolja magához és az egyházhoz. Másfelől annak is híre járt, még pedig a legkülönbözőbb kommentárok kíséretében, hogy Bibbiena bíboros unokahugát, Máriát, feleségül szerette volna adni Raffaelhez, aki egy időben nem is idegenkedett ettől a tervtől, jóformán le is kötötte magát, utóbb azonban évekig húzta-halasztotta a dolgot és mind újabb kifogásokkal védekezett a bíboros és a leány unszolásai ellen, anélkül, hogy végleg szakítani mert volna. Még kényelmetlenebbé tette helyzetét, hogy — amiről aligha hallottatok — Urbinóból nagybátyja, Simone Ciarla, egyre ostromolta leveleivel és az egész atyafiság nevében egyenesen követelte, hogy vegyen feleségül egy odavaló szép, gazdag és előkelő leánykát, akit számára kiszemeltek. Ily szorongatások közepette élt szegény Raffael és a szent atya, Bibbiena és az urbinóiak miatt az egész világ előtt a legmélyebb titoknak kellett maradnia, hogy Raffael még Leo pápa uralkodásának hatodik évében feleségül vette Margheritát. Akkor még jók voltak a lábaim és én készítettem elő az egész dolgot. Rómától nem messze, Cervarában egy gyerekkori jóbarátom volt a plébános. Az ő készségében és titoktartásában megbízhattam, így hát egy reggel, hajnalhasadáskor, mindhárman számárháton felkapaszkodtunk a cervarai meredek hegyre és ott, a község kis templomában, barátom össze-

adta a fiatal párt, amelyről senki se tudta, kicsodák. Különben is az odavaló nép úgy elmaradt a világtól, mintha ezer mérföldnyire élne Rómától és soha hírét sem hallotta Raffaelnek. Én és egy ferencendi barát voltunk a tanuk.

— Ámbár sohasem szólt róla, Raffaelt bizonyára nagyon bántotta, hogy nem vehetett véget annak a sok pletykának, megszólásnak, amellyel Margheritát mint kedvesét, mint ágyasát illették, holott hites felesége volt. Mindenki tudott valami borsos történetet a pékkisasszonyról. Nem tudom, hogyan, miért és kitől ragadt rá ez az ostoba elnevezés, de tény, hogy nem pék leánya volt, hanem egy castelgandolfói kis birtokosé. Ti láttátok őt, talán beszéltetek is vele egyszer-másszor, ámbár Raffael, akárhogy szeretett is benneteket, valami veleszületett tartózkodásból, amelyben több volt a félnkség, mint a rártartóság, még titeket sem eresztett egész közel magához. Dehát mégis láttátok őt és megmondhatjátok, méltó volt-e arra, hogy halhatatlan festményeken a legszentebb Szűz gyanánt szerepeljen. Én, aki egy fedél alatt laktam vele, megcsodáltam szívjóságát, nemes lelkét, finom szellemét. Nyíltan vallom, hogy nem volt érdemtelen arra, hogy a kereszténység legnagyobb művészeinek legyen a felesége.

— Nos, mondtam már, hogy Margherita a Romeo és Giulietta érzelmes történetét olvasta. Ott ült a lámpánál, egész közel a nyugágyhoz, amelyen Raffael pihent. Én kissé oldalt ültem, inkább az ablakok alatt. Odakünn csaknem teljesen besötétedett, a lámpa a nagy szobának csak csekély részét világította meg, hátul a bejáratnál fekete árnyék lepett el mindent. Egyszerre csak, mintha a homályból gomolyogtak volna elő, három alak állt előttünk. Egyikünk sem hallotta nyíltni az ajtót, dehát odafigyeltünk az olvasásra, melynek hangja egészen el is nyomhatta az ajtó nyílásának halk nesztét. Raffael felült, Margherita közelebb húzódott hozzá, én szidtam magamban a cselédséget, amelynek gondatlanságából nyitva maradhatott a kapu, úgyhogy ezek a maszkák kopogtatás nélkül behatolhattak a házba. Igen, fekete álarc fedte el arcukat és amint odaálltak elénk, ledobták magukról a hosszú és bő fekete lebernyeget, amely eltakarta alakjukat. Ekkor láttuk, hogy mindegyikük szorosan testéhez simuló fekete ruhát viselt, amelyre fehér festékkel az emberi test csontjai voltak ráfestve, úgyhogy míg a feketeség szinte beolvadt a sötét háttérbe, a fehér festés úgy hatott, mintha valóságos csontemberek mozogtak volna előttünk.

— A három alak közül ketten hatalmas termetűek voltak, valóságos óriások, a harmadik véznább és alacsonyabb testalkatú. Sorba álltak fel, középre a kisebbik, tőle jobbra-balra két természetes társa. Csak most vettem észre, hogy a középső maszka válláról gitár lóg le. Ezt most kezébe vette és gitárkísérettel gyors egymásutánban igen tisztá, csengő hangon elénekelt néhány vidám, pajzán dalt. Az egyiknek kezdő soraira még ma is emlékszem, azt hiszem, már azelőtt is hallottam őket valahol :

*Chi e giovane e bella
deh non sie punto acerba,
che non si rinnovella
l'età, come fa l'erba:
nessuna stia superba . . .*

— Igazán csinosan énekelt és szívesen hallgattuk volna, de a két óriás egy helyben állva az ének ütemére valami furcsa, kísérteties mozdulatokkal

illegette, emelgette lábait, nyújtogatta csavargatta karjait. Úgy találtam, hogy mindez túlmegy a farsangi tréfa megengedett határán és alig vártam, hogy elkotródjanak. Ez a fura ének, tánc, a fehér csontvázak szinte hátborzongatóan hatottak és eszembe juttatták azokat a papírosra nyomtatott képeket, amelyeket fiatal koromban láttam és amelyek durva vonásokkal a haláltáncot ábrázolták. Margherita is közelebb húzódott Raffaelhez és félénken nézte a hivatlan vendégeket. Raffael szemlátomást megsokalta a dolgot, hirtelen felállt és a nyugágy mellett álló asztalkán levő erszénye felé nyúlt. Ebben a pillanatban az énekes a földre dobta gitárját és erre mintegy adott jelre, két társa odaugrott Raffaelhez, közrefogta őt és karjait megragadva, lenyomta a nyugágyra. Eközben az énekes néhány lépést hátrált, fénylő, hegyes tört húzott elő, a fekete álarc mögül kivillogó szemével merően nézve Margheritára, aki mintegy megigézve, mozdulatlanul ült helyén, majd lassan feléje közeledett. De a következő pillanatban Margherita felocsudott dermedtségéből, felsivített és támadója közt és köztem elsuhánva, a szoba sötét háttérében levő ajtó felé igyekezett. De jaj! az ajtó zárva volt és a kulcsot lehúzták róla. Margherita erre oda akart szaladni az egyik ablakhoz, akár hogy segítségért kiáltson, akár hogy kiugorjék rajta, bármily kockázatos lett volna is az emeletről való leugrás a kemény kövezetre. Ellenfele azonban hihetetlen fürgeséggel elébe került és útját állta. A nő most a szoba közepébe toppant és kirántotta hajából nyílalakú erős és rendkívül hegyes ezüst hajtűjét, úgyhogy fekete haja leomlott vállára.

— Gondoljátok el, fiaim, tehetetlen, mozdulatlan tömegként ott ülni és látni azt az irtózatot, amelynek beteljesedése csak pillanatok kérdése volt, hallani az őreinek kérlelhetetlen szorítása alatt vergődő Raffael emberfölötti üvöltését... Épp akkor vidám farsangolók csapata vonult el a ház előtt muzsikával, dallal, kacagással és fáklyáik fénye bevilágított szobánk félhomályába. És én csak ültem ott, félholtan a rémülettől, könnyörögve a mindenható Istenhez, tenne velem csodát, hogy lábaimra állhassak és próbálhassak valamit. Az isteni bölcsesség azonban nem hallgatta meg kérésemet és én kétségbeesett, télen tanuja maradtam annak, ami ezután következett. Ó, csakis rémálmaitokban láthatatok ahhoz hasonlót! A törös ember most már kergetni kezdte Margheritát, aki ide-oda cikázott előle a tágas szobában. Néha már egész közel voltak egymáshoz és láttam, hogy a nő több sebből vérzett, de a hegyes hajtű is sebeket ejtett a kérlelhetetlen üldözőn. Egyikük sem szólt, nem kiáltott, csak a kergetőzésben ziháló lélekzésük hallatszott. Mindez rövidebb ideig ment végbe, mintsem nektek elmondom. Raffael üvöltése most már tompa nyögésbe ment át; már eszméletlenül feküdt a nyugágyon a két álarcos között. Végül a törös ember a szoba egyik szegletébe szorította a nőt, balkezeivel megragadta a hajtűvel hadonászó jobbját és nem törődve hasztalan ellenállásával, szívébe döfte a fénylő pengét. Margherita hangtalanul összeroskadt. Ennek láttára a másik két álarcos otthagytá az alélt Raffael, majd felkapták a holttestet és oly hirtelen tűntek el, mintha a szoba végében uralkodó sötétség nyelte volna el őket.

Don Bartolommeo elhallgatott. Senki sem törte meg a csendet. Majd újból megszólalt:

— A szomszédok másnap reggel azt beszéltek, hogy az este hintót láttak házuk előtt várakozni. Volt, aki Bibbiena bíboros fogatát vélte felismerni, de nem állította határozottan, mert hát már sötét este volt...

— Minek mondanám el apróra mindazt, ami a szörnyű est után követ-

kezett? Raffael nem bírta kiheverni a rettenetes megrázkodtatást. Nagysokára felocsudott ugyan ájulásából, de ijesztően csendes, fásult maradt, Egy szóval sem említette a farsangi est eseményeit, nem ejtette ki többé Margherita nevét. Mintha azoknak az elemeknek egyike, amelyek az embert mint mikrokosmost alkotják, a tűz kialudt volna benne. Szemének nézése furcsán üres volt, járása, taglejtése, beszéde olyan, mint azoké a mesterséges gépembereké, amelyeket a régi írók tanúsága szerint őseink létrehoztak. Még dolgozni is próbált, de órák hosszat csak üldögélt festőállványa előtt, maga elé bámulva, egyetlen ecsetvonás nélkül. Néha még engem sem ismert meg, más-kor szintelen, tompa hangon mondta utánam az imádságokat. De voltak napok és borzasztó éjszakák, amikor kimondhatatlan kínok közt vergődött, vonaglott, sírva, hörögve, nyögve, kiáltozva. Minden ily roham után, amely hosszú órákig tartott, nyugodtabb és gyengébb lett. Így váltakozott ez végtelen napokon, örökkévalóknak tetsző heteken át, a nagybőjt végéig, amikor is, mint tudjátok, Megváltónk keresztalálának napján az Úr kegyelme véget vetett szenvedésének. Nem ébredt fel többé ájulásából.

Don Bartolommeo elhallgatott. A festők szótlan hallgatták végig elbeszélését és annak befejezése után is egy darabig csendben ültek ott. Majd halkán, el-elakadozva még elbeszélgettek kissé, kiitták maradék borukat. De későre járt az idő, a bársonyfekete égen sziporkáztak a csillagok. Felkerekedtek, Don Bartolommeót felsegítették a kordéra. Az külön-külön mindegyiküktől elbúcsúzott, majd már fenn ülve, visszafordult feléjük és megáldotta őket:

— Pax sit semper vobiscum.

És ők még ott álltak egy darabig, szótlanul nézve a fogat után, még akkor is, amikor az már rég eltűnt a sötétben és már csak az öszvérek csengőinek egyre halkuló zenéje hallatszott. Aztán ők is elindultak Róma felé.

Éber László.

Rinascimento. Valér Erik fametszete.